

Д А Н И Ц А.

З А Б А В Н И К

за годину

1 8 2 6.

издао

Вук Стеф. Караџић,

Филозофије доктор, и учени друштва: Санкт-петербургскога вољнога љубитеља Руске Слободности, Краковскога, Турчинског, Савскога за истраживање описи српских и Хрватско-словенско-словенског чина које спомен.

Д А Н И Ц А

П. година.

У Б е ч у,

у штампарији Јерменскога намастира.

2021

ВУКОВА ЗАДУЖБИНА

ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК

Споменик Риге од Фере у Београду

Бранко Златковић

ИЗВОРИ ЗА БИОГРАФИЈУ ФИЛИПА ВИШЊИЋА (1767–1834)

Зиму 1815. године Вук Караџић је провео ску-
пљајући песме у Срему. Захваљујући доброти и
гостопримству архимандрита манастира Шиша-
товца, Лукијана Мушицког, Вук је најпре запи-
сивао песме од Тешана Подруговића. Али, када
се испред Васкрсенија у Србији подигне буна на
Турке, у Подруговића „као да уђе сто шиљака под
кожу” и он оде да се бори против Турака. Пошто
га Тешан остави, Вук се интересује за слепог
Филипа Вишњића, за кога је чуо да зна лепих
песама, особито о Карађорђевом времену, па га из
села Грка, где је овај живео, добави у Шишатовца.
Вук је мислио да је све те нове, устаничке песме
сам Филип певао, па га је наговарао да иде опет
у Србију за време Другог српског устанка да би
онамо још коју певао, али никако није могао да
га наговори, јер му је било добро у Срему. За ра-
злику од Тешана Подруговића који је живео бедно,
Филип се чисто погосподио, „где год је дошао,
људи су га због његови песама частили и дарива-
ли; сина је свога био дао у Грку у школу; имао је
свога коња и таљиге”. Од Филипа Вишњића Вук
је записао укупно седамнаест песама – тринаест
оригиналних, тематизованих око Првог српског

устанка (1804–1813), и четири прерађене старије песме. Вук сведочи да је Лукијан Мушицки ретко „присуствовао бележењу, па и онда, већ после првих стихова, он би се удаљио или би прекинуо гуслара. Учени стихотворац није могао да слуша песника”. У то време Јернеј Копитар је почео у Бечу да преводи песме које је Вук објавио претходне године у *Малој њросѣонародној славно-сербској њјеснарици*. Тим поводом Вук пише немачком преводиоцу 28. јуна 1815. и први пут помиње Филипа Вишњића: „Последња песма (на стр: 117.) о смрти Кулина-Капетана, има сад код мене са свим другчија, већа и љепша от оне: (један сљепац из Србије мени пјевао), но може за сад и та поднијети, а ова ће бити друга други пут”. Доцније, полагајући рачун о певачима и наводећи песме које је од њих записао, у Предговору четврте књиге *Народних српских њјесама* (Беч, 1833) Вук за Филипа Вишњића вели да је „родом испреко Дрине из села Међаша у наији Зворничкој”, те да му је певач казивао да је „ослепио у младости од богиња, и по том је ишао не само по целоме Босанском пашалуку, него и у Скадар, те просио певајући уз гусле”. Затим наводи да је Вишњић „прешао у Србију 1809. године, кад се Српска војска онога лета испреко Дрине натраг вратила, и после тога до 1813. године једнако је живео по Српским логорима око Дрине (1810. године био је у Лозници у муасери, кад су Богићевић Анто и Милош Поцерац и Бакал Милосав бранили Лозницу од Турака. Кад Турци 1813. године опет обладају Србијом, и он с фамилијом својом пребегне у Срем, и намести се у селу Грку”. Најпосле, непоуздано завршава кратку Вишњићеву биографију: „Пре неколике године чуо сам, да је

преудала у Међаше, село близу Бијељине, које Буа погрешно наводи као Вишњићево место рођења. Ту је Филип провео остатак детињства и младост. У осмој години добио је оспице које су проузрок-вале слепило. Болест му је предодредила живот и професију. Слепи младић сам је научио да „уиди у гусле”. Понављао је песме које је само једанпут чуо. Из Међаша често је одлазио стричевима у Трнову све док се није десила кобна породична трагедија. С обзиром на то да су његови стричеви били домаћини на гласу њима су на конак и у госте свраћали знаменитији Турци. Једном приликом обесни турски бегови насрну на Ђурђију, женоу Филиповог стрица Луке. Када стричеви то спазе, они посеку једног Турчина, а другог обесе пред кућом о шљиву уларом његовог коња. Уследила је одмазда. Очи Преображења Турци вежу и поведу у Зворник Филипове рођаке – шездесетогодишњег кућног старшину Марка, његову браћу Лазу и Луку и Лукиног сина Божу. Успут уђу у манастир Тројицу да се окрепе. Народ се разбежао пошто их је угледао, а игуман је понудио четири кесе блага (две хиљаде гроша) да сужњима одреше руке и да се они причесте на празник. Турци одбију, али за сто гроша пристану да Вилићи везаних руку уђу у цркву и да се причесте у пратњи Турчина. Марко призна да је он пресудио Турцима, а потом их у Зворнику погубе. Луку и његовг сина Божу посеку, а Марка и Лазу обесе. Вели се да је Марко певao из свег гласа док су га чаршијом спроводили на губилиште. Страдалнике надживела је Филипова стрина Ђурђија која је умрла 1813. године. Турци се нису задовољили све док Вилићима нису утулили огњиште и док им нису отели *џемесус* – царско писмо о привилегијама. Филипу је тада

могло бити двадесет година и не зна се како је после тога проводио живот. Тек се наводи да се оженио у тридесет и првој години Настом коју су обично звали Бјела. Она је била из села Мртвице, из племена Ћуковића, из имућне куће. Удала се после смрти родитеља и родила је шесторо деце од којих су 1817. били у животу само двоје: Ранко и Милица (Манда). Ранко је похађао школу и радије се служио дединим презименом Вилић. До Карађорђевог устанка Филип је певао само старе песме, а онда је почео да саставља и сопствене песме, надахнуте устаничким збивањима. Нико пре њега није певао нове песме. О Вишњићевом стваралачком поступку Лукијан Мушицки сведочи: „Он је оне који су били у бојевима, призивао к себи; молио их, да му причају, што су знали о ком боју; питао их ко беше где и како погинуо; једном речи он се извештавао о свему, што је требало знати, да србске јунаке новијих времена прослави и да их упореди јунацима старим. И то му изађе за руком”. Старе и нове песме певао је у Босни, Херцеговини, Србији, Срему, Славонији и Бачкој. Свуда је лепо дочекиван. Имао је леп глас и толико се прочуо да га је у Кулпину, у јесен 1816, о Малој Госпојини, чак и митрополит Стефан Стратимировић, који је тада ведрио и облачио, лично уважио и даривао. Дobar глас о њему распростирао се широм Српства, па Мушицки бележи и једну анегдоту. У селу Парагама, у Бачкој, тамошњи учитељ заиште од Филипа Вишњића, кога иначе није лично познавао, да му одгуди неку песму од Филипа Слепца уколико зна и почне да хвали Вишњића да је он „мудра глава” и да му чита његове нове песме. Пошто гуслар потврди да он зна тај репертоар, зачуђени учитељ упита: „А да

нисе ти Филип”?, па га најсвесрдније почасте. Више пута био је гост и код кукојевачког спеваче Михајла Јанковића који га је радо слушао, частито и даривао. Током Првог српског устанка Вишњић је певао многим српским војводама. Мушицки не наводи којим, међутим, у једној успутној белешци, у рецензији романа Милована Видаковића „Љубомир у Јелисијуму”, коју је Вук објавио 1817. у Бечу, Видаковићев јунак цар Душан поклања своме пријатељу Љубомиру два прекрасна коња „као Чупић Слијепцу Филипу”, додаје Вук. Швајцарски игуман бележи да је Вишњић гудео и самом Карађорђу, али уз опаску да је Вук с њим врло мало говорио. Овај податак сагласан је с оним што наводе каснији мемоаристи да је Карађорђе био ћутљив и да није марио за гусле: „Но био је слаб свирач (свирао је мало од лакрдије док је био шипар од 15 година) у гајде, а у гусле никад”. Гуслар није тајио да су га радо слушали и Турци, што значи да је имао два репертоара, за рају и за господаре.

С обзиром на то да кратка Вишњићева биографија у Предговору Вукове четврте књиге *Народних српских њјесама* (1833) не садржи предочене податке извесно је да Лукијан Мушицки није послао Вуку своје белешке. Уз записе Вукове и Мушицког, који чине главне изворе за Вишњићеву биографију, треба споменути и неколико података које је саопштио Сима Милутиновић Сарајлија. У трећој части *Србијанке* (Лајпциг, 1826), у песми „Дика слијепца”, аутор, попут Вука Карацића, наводи да је Филип из села Међаша, преко Дрине. Затим, описује Вишњићев подвиг у Бадовинцима када је пред више старешина рекао војводи Луки Лазревићу: „Не старај се како ћеш надбити бо-

санске Турке, него дај мени да скупим стотину слепаца, па нам дај сваком по неука ждрепца, а у руке сабље, и напутите нас на турску војску; ви пак окати, хајдете за нама, да видите шта ће од нас бити. Нека од нас буде што Бог да, само да и ми неко јунаштво учинимо, па макар пропали сви до једног. Доста певамо чудеса и витештва, те дражимо браћу на погибију; него да докажемо да је и нама слатко мрети тако славном смрћу!” Лука се насмејао, даривао је гусле и певача, па се обратио војсци: „Кад слепи ово жели и овако говори, шта је остало за нас окате?” И током турске опсаде Лознице 1810. године, Милутиновић сведочи да се слепи гуслар одликовао. Соколећи устанике, клицао је: „Ха јунаци! Сви за светле пушке! А ја ћу за гусле! Бог је моћан, пак и мејдан српски”.

После тога Филип Вишњић пао је у заборав. Чак је и Вук Караџић 1833. мислио да се он већ упокојио. Пошто је сахрањен 1834. у Грку ниједан српски лист није објавио вест о његовој смрти. Тек из једног писма, с почетка 1847, упућеног Вуку Караџићу, дознајемо о науму мештана Вуковара да подигну споменик Филипу Вишњићу у Грку, а потом и у самом Вукавару и то не само њему, него и Тешану Подруговићу и Старцу Милији. Премда идеја није реалзована, интересовање за Филипа Вишњића оживело је тек пошто је Никола Крстић у *Гласнику Српској ученој друштва* 1866. године објавио већ споменуте „Белешке покојног владике Мушицког о Филипу Вишњићу”. Српско учено друштво старало се, затим, не би ли се још шта дознало о Филипу Вишњићу, па је 23. јануара 1867. упутило писмо у Сремску Митровицу, Теофилу Димићу, управитељу школе

варадинске регименте, шаљући му и примерак *Гласника*, у којем је објављен чланак Николе Крстића, с молбом да прибави више података о животу Вишњићеву у селу Грку, за које је председник Друштва, Јован Гавриловић, разабрао да је у њему гроб Филипов и да је он тамо проживео последње дане. Димић је боравио у Грку 13. јуна 1867. и послао је одговор који је објављен у *XXII свесци Гласника Српској ученој друштва* 1867. под насловом „К биљешкама о Филипу Вишњићу”. У кратком извештају он преноси казивање Инђе Грбић да је Вишњић у Грку живео у кући граничара Радишића и да је сахрањен у његовој гробници. Осим дрвеног крста, који је иструсео, нема других ознака на његовом гробу. Гуслар је имао сина Ранка који је био настојник код трговца Симе Станишића, а потом је отишао у Мађарску, откада му се губи траг. Филипова кћер се удала за граничара Белића и убрзо је умрла. Лајтван у пензији, Чемерлић, код кога је Филип гудио на свечаностима, вели да је Вишњић „знао кљугу” и да су му Турци ископали очи зато што је песмама бунио народ, те да се кретао без притилаца, уз помоћ два штапа. Но, и овако позно и штуро прибележени подаци ипак ближе осветљавају лик Филипа Вишњића и што је особито занимљиво показују да се већ шездесетих година 19. века почео стварати култ о српском Хомеру. Након тога, Српско учено друштво покренуло је и иницијативу за подизање споменика Филипу Вишњићу у Грку, али се тај наум реализовао тек двадесет година касније. Од добровољних прилога које је прикупила Српска академска дружина „Зора” из Беча на сеоском гробљу у Грку, на Велику Госпојину, 28. августа 1887. године,

свечано је откривен споменик који је висока, али танка пирамида од гранита, која сличи Бранковом споменику на Стражилову. Испод натиса о томе да је гроб гуслара песника каменом обележио српски народ уклесани су и стихови Јована Јовановића Змаја. Према репортажи, објављеној у 37. броју листа *Стражилово* (1887), свечаном догађају присуствовало је мноштво народа, није било места „где орах да падне” (између 5.000 и 6.000 људи). Посетиоци су дошли у Грк из Срема, Бачке, Баната, Србије, Босне, Славоније и Далмације. Након службе у цркви, с епитрахилем и крстом у руци прота Јован Вучковић, професор Задарске богословије, открио је „красним српским пешкирима застрт споменик” и осветио га је уз складно појање Шидског и Митровачког певачког друштва. После освећења, у спомен Вишњићу, а у славу српских гусала и о значају српских народних песама, беседио је Радивој Врховац, професор Карловачке гимназије. Његов говор штампан је у 98. броју *Браника*. Потом се орила песма Ђуре Јакшића *Пагајџе браћо* у музичком аранжману Даворина Јенка. Свечаности су се одазвале и културне институције. Испред Српске краљевске академије присуствовали су Милан Кујунџић Абердар и Јован Жујовић, пред „Српском матицом” дошли су Светозар Савковић и Миша Димитријевић, а Српско народно позориште заступао је управник Антоније Хацић, Певачко друштво „Корнелије” из Београда предводио је Стеван Мокрањац. У вези с откривањем споменика објављена је и књига „Свеоци народног предања око гроба Филипа Вишњића” (Илок, 1887) коју су приредили грчански парох Коста Змејановић и Б. Познановић. Приход од

књиге био је намењен оснивању „Штипендиске закладе Филипа Вишњића”. Између осталог, књига садржи приказ Вишњићевог живота у периоду од 1813. до 1834. године и то према сећањима и сведочењима његових савременика, комшија и рођака из села Грка. Према њиховим казивањима Вишњић се у Грку с женом и двоје деце, сином Ранком и кћерком Мандом, најпре настанио на имању Гаје Ноћајца, где је саградио лепу колибу, испред које је наместио клупе, те је примао слушаоце и певао им је јуначке песме, а по завршетку би из дна душе уздахнуо: „Хеј Милоше! – Хеј Ђорђе! – Хеј Стојане! – браћо моја мила соколови српски!” Или би му се отео узвик: „О Филипе! – Филипе!” Памти се да је мало језиком заплитао и шушкетао. Током зиме певао је у Грку, а лети је путовао. Једном је прешао Дунав, па путујући од места до места стигао је чак до Темишвара. Осим тога што је певао, Вишњић је и радо приповедао о себи. Вуку Караџићу и Лукијану Мушицком је рекао да је ослепео у детињству због богиња, а у Грку је свима казивао да су му Турци изболи очи. Сведоци веле да су од самог Вишњића слушали да је он био буљубаша над стотину момака када Турци навале у августу 1813. године на Равњу. Бранио се докле је трајало џебане, а када је понестало, ударао је ножем. Најпосле га Турци ухвате живог и избоду му очи и баце га у Саву, те се он једава спасио и извидео очи. Процесе хероизације Вишњићевог лика такође подражавају и описи његовог физичког изгледа. Трговац Сима Станишић овако памти комшију: „Филип је био виши од средњих људи, крупних костију, окошт, јаких плећа широких. Црвен и оспичав по лицу човек. На глави спреда темењаче

доста поћелаве. Великих густих бркова према прсима спуштених, проседих. Носа покукаста. Косе риђе, подуже, да му је до рамена досизала а на ходу чисто таласала. Ход му је био достојанствен. Носио се оделом босанским, увек чистим ако и простим". Монументалан Вишњићев изглед својствен је и у портрету Чедџе Радишића, Вишњићевог рођака: „Филип је био крупан човек. Вишег тела од средњих људи. Глават. Од чела па до пола темењаче – ћелав. По лицу богињав, оспичав. – По прсима и плећи необично широк. Прави јунак. – Обрве, врло велике, да их је, на моје очи, доста пута маказама сасецати морао. – Брци густе, јаки проседи, – пали на рамена. Коса дугачка, риђа, проседа спустила се на плећа. Кад и кад је и браду пуштао, ал и њу је сасецао често". Трагове турских оштрица мештани Грка наслућивали су и према уочљивим озледама, јер лево уво му је било одсечено до пола, а и образ му је био јако посечен, на десној руци осакаћени мали и домали прст.

Када му је умрла жена Филип се преселио код рођака Стевана и Манојла Радишића и ту је остао све до смрти 1834. године. Укопан је у њиховој породичној гробници. Храстов крст му је на гробљу био највећи с урезаним гулама, а тесао их је Петар Буквић. За њим су остале велике гусле и гудало искићени срмом, затим јатаган, којим је, како је казивао, таманио Турке. Манда, кћи Филипова, удала се за удовца Антонија Белића и родила му је чедо, али наскоро умре. Белићи је сахране до оца, с леве стране. Син Ранко умро је такође у кући Радишића и они су га сахранили уз оца, с десне његове стране, према Филиповом завештању, јер је он понављао: „Нек је кост до кости, децо”!

Позна књига Косте Змеановића и Б. Познановића, уз записе Вука Караџића, Лукијана Мушицког, Симе Милутиновића Сарајлије, те и Теофила Димића, извори су Вишићевих биографија које су у 19. веку саставили Константин Неваловић (1884), Милан Ђ. Милићевић (1888), Владимир Каракашевић (1898). Прве године 20. столећа, у свескама *Знамениити Срби XIX века*, Андра Гавриловић је заступио и животопис Филипа Вишњића. Њега је илустровао портретом који је требало да представи његов аутентични лик. Међутим, Гавриловићев поступак наишао је на осуду, јер је он из познате литографије *Срби око његаца*, коју је Анастас Јовановић издао у Бечу 1848. године, једноставно истргао и репродуковао средњину фигуру гуслара, за чију је представу послужио лик Лазе Зубана, високог службеника Кнежевине Србије и последњег образованог гуслара. У поновљеном издању Гавриловић је грешку исправио, па је слику заменио другом, али, нажалост, поново неаутентичном. Тај тобожњи портрет Филипа Вишњића, објављен 1901. године, а данас толико распрострањен, рад је загребачког графичара и карикатуристе Јосипа Даниловца. Његов лик Филипа Вишњића једновремено и даље чува прототип Јовановићевог гуслара Лазе Зубана, уз примесе ликовне материјализације „казивања оних који су Вишњића лично познавали”. На крају остаје жал што се Лукијан Мушицки, вероватно услед финансијских недаћа, није могао одазвати молби Вука Караџића из 1817. године да ангажује неког ондашњег сликара, можда најпре Арсу Теодоровића, да „измолује с гуслама” највећег српског народног песника.